

ДИВЕРЗИЈА КАО ОСНОВНИ – ПОЈЕДИНАЧНИ ОБЛИК ПОЛИТИЧКОГ НАСИЉА

Миомир Јасиковац
Генералштаб Војске Србије, Управа војне полиције

Диверзију као појединачни акт насиља карактерише деловање појединаца или група лица и неочекивано наношење штете свим расположивим средствима са позиција како унутрашњег тако и спољњег противника.

У раду се анализира феномен диверзије која поред претње силом, принуде, притиска, психичког злостављања, политичког убиства и атентата спада у основни облик политичког насиља. Кроз сам рад се долази до дефинисања, да је диверзија свака тајно организована акција усмерена на неочекивано наношење материјалне штете или друге штете стварном и потенцијалном противнику кроз потпуно уништење или делимично оштећење неког од његових значајних материјалних објеката, али и дела људства употребом експлозива или запаљивих хемијских, радиолошких и бактериолошких средстава као и уз коришћење свих осталих могућих средстава у циљу слабљења укупног политичког, економског, војног и моралног потенцијала.

Кључне речи: *политичко насиље, тероризам, диверзија, терор, страх, паника, претња и притисак*

Увод

Од свих дефинисаних насиља најнепотпунија су свакако она која виде насиље само тамо где „има крви“ и уопште она која га свODE само на директно и физичко насиље.

Насиље се површно тумачи и као примена силе јачег над слабијим. Но да ли је то увек тако? Насилне методе могу користити и слабији против јачих (нпр. Кад их изненаде или уколико се јачи не брани на адекватан начин), па је то у ствари више питање избора средстава у решавању конфликта односно испољавању насиља.

У овај проблемски домен разматрања насиља спада и „класичан појам насиља“ као онај „који укључује и противљење и отпор жртве“. Ту се такође може приметити да разноврсни фактори као што је изненађење, енормна разлика у односу снага, висок ниво толеранције и добро припремљено вршење насиља, посебно институционалног, могу допринети стварању и такве интеракције у којој уопште нема отпора, па чак ни противљења објекта насиља, мада је насиље реално извршено.

Насиље није ни проста употреба силе, већ је њен рад као облик људске делатности у којој се директно или индиректно користи сила. Оно је делатност којим се одржавају или разарају насупрот вољи и интенцији остварења интереса и задовољења потреба објекта насиља уколико је свестан, односно насупрот његовој унутрашњој (природној) структури или законитостима, уколико се не ради о човеку.

Кроз сам рад, покушаће да се дође до основних карактеристика, у коме ће се приказати диверзија као облик људског деловања у којој се истовремено и директно и индиректно користи сила. Поред осталог диверзију као појединачни акт насиља карактерише деловање појединаца или група лица и неочекивано наносење штете свим расположивим средствима са позиција како унутрашњег тако и спољњег противника.

Даљим настојањем у раду да се дефинише диверзија, покушаће да се разјасни тврдња, да је диверзија свака тајно организована акција усмерена на неочекивано наносење материјалне штете или друге штете стварном и потенцијалном противнику кроз потпуно уништење или делимично оштећење неког од његових значајних материјалних објеката, али и дела људства употребом експлозива или запаљивих хемијских, радиолошких и бактериолошких средстава као и уз коришћење свих осталих могућих средстава у циљу слабљења укупног политичког, економског, војног и моралног потенцијала.

Врсте и појмовни облици политичког насиља

Велики број критеријума по којима се класификује политичко насиље и разноврсност погледа на његово порекло и функцију условили су да се развојем интересовања друштвених наука за проучавање политичког насиља и насиља уопште, настане и веома велики број типологија. У том смислу назначићемо неспорне поделе, односно установљене врсте насиља.

Према садржају могуће је одредити најмање две врсте насиља – *физичко и психичко*. Према начину вршења – *директно и индиректно*.

Међу видовима индиректног насиља посебна истраживачка пажња је посвећена *структуралном* насиљу чији је вршилац неутврдљив, и кога треба схватити искључиво као насиље разноврсних структура друштва над појединцем.

Према носиоцима, разликује се *индивидуално од колективног* насиља. По времену трајања се *тренутно* насиље као и чин разликује од *дуготрајног* насиља као активности и процеса. Према разложности као рационалној усмерености насиља према објекту над којим се изводи и рационалној примерености циљу, разликује се *рационално и ирационално* насиље. Као неопходна допуна овој подели често се узима и антиномија *свесног и несвесног* насиља. *Институционализовано* насиље се разликује од структуралног по томе што својом регулативом обухвата све у друштву. У пракси свих политичких система *институционално* насиље обухвата, додуше у врло различитим размерама, како правно утемељено спровођење моћи кроз вршење власти помоћу силе, тако и противправно задржање институција у различите облике људског битисања посредством разноврсних принудних мера.

Појавни облици политичког насиља су: *претња силом, принуда, притисак, психичко злостављање, политичко убиство, атентат и диверзија* – основни облици и *насилни протести, побуне, нереди, немири, тероризам, субверзија, репресија, терор, устанак и рат* – сложени облици. Сложени облици насиља нису проста целина више основних, већ њихов међузависан, динамичан, често противуречан спој.¹

Принуда као радња подразумева насиље као директну или индиректну употребу силе. Принуда као стање представља актуелизовани моменат остварења интереса и интенција субјеката принуде путем стварне или намерне употребе силе која је, у ствари, и довела до тога да је објект насиља против своје воље привољен на вршење или невршење одговарајућих радњи, које воде реализацији интереса и интенција онога који га принуђује.

Поред принуде јавља се *притисак* као облик насиља онда када се рачуна с интересом онога на кога се притисак врши да очува своје идентитете ресурсе моћи, у смислу очувања онога што има или онога што јесте, по цену одговарајућих уступака који воде остварењу интереса онога ко притисак врши, а да се још увек битно не нарушава укупни интегритет (моћи) онога на кога се притисак врши.

Претња силом је облик индивидуалног насиља, даље, врши се без директне употребе силе, претња силом је облик индиректног насиља, даље, врши се без директне употребе силе са циљем реализације одговарајућих интереса кризе изазивање страха од повреде физичког интегритета и нарушавања идентитета, уколико се ради о јединки или групи, или територијалног интегритета у колико се ради о држави као објекту насиља, као последица у случају неизлажења у сусрет субјекту претње. Претња силом се може испољити и у свом институционализованом и свом неформалном, индивидуалном виду, те као легално, легитимно или као нелегално и нелегитимно насиље. Претња силом представља потенцијално или стварно насиље у зависности од интензитета, остварљивости претње, као и укупних угрожавајућих могућности онога који прети. Није свака претња силом насиље већ само она која јесте, или изгледа онеме коме се прети, озбиљна и остварљива.

Свако мучење је насиље базирано на сазнању о два својства људске врсте, прво, да човек нерадо доживљава физички бол и душевну патњу, и други, да их не може дуго поднети.² Мучење је увек вид свесног интерперсоналног насиља (учествују најмање две особе) које обухвата низ болних и понижавајућих и (за разлику од чисто садистичког поступања) рационалних поступака систематског психофизичког злостављања којим се политички противник жели казнити, интезивно понизити или принудити на давање одређених информација. Мучење се испољава као психичко и физичко насиље, односно, као психичко и физичко насиље истовремено. Објективно разграничење и подвајање мучења на чисто психичко и чисто физичко насиље је тешко извести пошто већина поступака злостављања изазива истовремено и психичку и физичку патњу.

Политичко убиство можемо најкраће дефинисати као потпуну и трајну физичку елиминацију стварног, потенцијалног или претпостављеног политичког противника.

¹ Симеуновић Драган, *Теорија политике*, стр. 155.

² Симеуновић Драган, *Теорија политике*, стр. 156.

Политичко самоубиство је вид политичког протеста и симболички акт коме у основи лежи тежња да се самоуништење (самоспаљивање, смрт гладовањем и сл.) укаже на драстичан начин на неке основе у датом друштву.

Као прелазан случај између политичког убиства и политичког самоубиства могу се сматрати они примери у којима се као извршилац убиства јавља сама жртва услед наређења и нечим условљене немогућности избора, или, обрнуто, услед могућности избора, као што је био случај са неким револуционарима који су издали револуцију и због тога осуђени на смртну казну, а потом добијали напуњен револвер уз вербалну сугестију или без ње.

Изједначавање политичког убиства и *атентата*, се огледа у томе, што свако политичко убиство није плод атентата нити се сваки атентат завршава убиством. Прва битна, логичка разлика између политичког убиства и атентата, је већ у томе што поред успешних постоје и неуспели атентати што, наравно, не може бити случај код политичког убиства, а други, што атентат подразумева угрожавање живота неке релативно важне политичке личности, што код вршења и одређења политичког убиства није нужно и уопште не мора бити случај, те стога атентат и можемо одредити као један специфичан насилан начин или покушај политичког убиства. Треће, атентат подразумева угрожавање живота једне особе или релативно малог броја личности, код политичког убиства може имати и масовне размере. Класичан пример масовног политичког убиства као злочина је нацистички погром Јевреја, Словена и Рома у II светском рату. Затим, појам атентата подразумева постојање завере, док код политичког убиства, посебно институционалног, то не мора бити случај. Политичко убиство и атентат се разликују и према начину, односно средствима извршења. Атентат се најчешће изводи ватреним оружјем и експлозивним материјалима, и ређе хладним оружјем, док за политичко убиство уопште нема ограничења у избору средстава, нпр. може бити коришћен отров. Као појмови политичко убиство и атентат се дакле пресецају, или се не поклапају.

Као насилне *политичке нереди* можемо одредити оне форме интерног *политичког протеста* које се испољавају кроз асоцијалне и деструктивно, политички мотивисано понашање групе актера, које карактерише директна колективна употреба силе са претежно политичким инструментима и симболичким садржајем, широко виолетно-појавном скалом и ограниченом могућности утицања на измену владајуће политичке структуре, и, обично без битног утицаја на промену друштвено-економског уређења, пре свега због недовољног степена организованости актера и времена њиховог трајања. Тек уношењем вишег степена организације, нереди могу прерасти у више организационе форме масовног политичког насиља, као што су нпр. немири или устанак.

Разлика између немира и нереди је у томе што се у нередима више и еруптивније ослобађају пригушене емоције услед могућности анонимног и некажњеног деловања у гомили, Деловање гомиле, као облик исказивања политичког протеста и колективног, претежно нагонског и сугестивног, реаговања, испољено у емоционалном наступању без наглашеног лимита личне одговорности, јесте круцијална карактеристика сваког нереди.

Насупрот томе, одлика *немира* је досезање одређеног нивоа свести и његових учесника о некој друштвеној појави, односно проблему, односно туђем и сопственом положају и стању у друштву, као и положају друштвене групе којој припадају, а

који је претежно настао кроз идеолошко-политичко деловање (агитација, пропаганда и сл.). Немири се као облик сложене политичке активности разликују од нереда и по низу других својстава као што су, виши степен организованости, већи број перманентних учесника, већи територијални и акционо-садржајни обим, време трајања, трајност мотива и интереса који их покрећу, интензивнија интенционалност, планирање, јасније дефинисани циљеви акције и теже откривање и разрешавање намера и као форме социјалног конфликта, Нереди су, дакле, ужи појам од немира и њихов увек могући саставни део.

Испољавање немира се најчешће спроводи кроз *демонстрације*. Претходе им договори скупови или зборови. Њихова одлика је јавност у организованом, планском и циљном масовном изражавању (не)сагласности са одређеним политичким стањем, збивањима и процесима, односно одлукама и решењима, како у датој средини тако и ван ње. Као основа груписања у демонстрацијама се обично исказује солидарност у колективном реаговању и сагласност са мишљењем акционог језгра које планира, припрема и води демонстрације. Стога се ни узрок, односно повод демонстрација не мора непосредно тицати свих учесника - демонстраната. Основна одлика демонстрација је емотивно и свесно колективно реаговање на исте подстицаје.

Побуна се може одредити као вид личне, групне или колективне активности на плану супротстављања официјалном, легалном или признатом, као и наметнутом вођству, односно управљачкој структури услед несагласности са постојећим или планираним стањем и односима коју карактерише већи или мањи степен усклађених акција организованих учесника у правцу остваривања циљева који се, према процени вођства побуне, не могу реализовати мирним путем, односно, којима се повећавају изгледи за поспешивање реализације кроз организовано извођење насиља. Побуна садржи могућност фокусирања агресивности на један одређен објекат, али истовремено и могућност њене социјалне ентропије. Остварење прве могућности још увек није сигуран доказ успеха побуне, као што и друга варијанта не значи њен пораз. Ентропија може допринети и распрострању идеја или иницирању других побуна на ширем плану, што може имати веће ефекте за побуну која је мањих размера него што је уништење неког објекта на кога је фокусирана агресивност побуњеника.

Штрајк глађу као облик политичког протеста заслужује посебну пажњу, јер је специфичан вид аутодеструктивног, политички мотивисаног протестног понашања, које у бити представља ништа друго до свесно и систематско (политичко) насиље над собом, које у зависности од постављених циљева, захтева, степена разумности оних којима је упућено и услова да се захтевима штрајкача изађе у сусрет, може резултирати у распону од психофизичке издржљивости до смрти. Штрајк глађу се испољава као нелегалан (законом непредвиђен) медијски атрактиван вид притиска на власт са циљем придобијања дела јавности за остваривање захтева за које се процењује да се могу, или тек у неколико могу, остварити легалним путем. У том случају штрајк глађу је политички ангажман којим се у први план дешавања настоји ставити онај који штрајкује и искључиво његова воља, то је својеврсни волонтаризам у политици независно од тога да ли су захтеви штрајкача оправдани или не.

У зависности од демократичности система у којем се одвија, може бити, с једне стране, изнуђен облик политичке борбе и последње средство на указивања на чин неправде, онда када су исцрпљена сва друга средства комуницирања у оквиру институционализованих политичких решења. На другој страни, може бити не само вид политичког ексцентризма, већ социјални егзбиционизам којим се често, уз најављену или изражену претњу демократичности система, настоји манипулисати делом јавности, да би се остварили циљеви штрајка који, иначе, не морају увек бити реално остварљиви, нити у вези са истинским задовољењем друштвене па чак и личне правде.

Савремени *тероризам* као политички феномен се може теоријски најопштије одредити као сложени облик организованог индивидуалног и ређе институционалног политичког насиља, обележен застрашујућим брахијално-физичким и психолошком методама политичке борбе којима се обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити „велики циљеви“, на начин потпуно непримерним датим условима, пре свега друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају. Друштвено-угрожавајући опус тероризма обухвата отмице, уцене, претњу силом у оквиру интезивно психолошко-пропагандне делатности, психофизичко злостављање, атентате, саботаже, диверзије, појединачна и масовна политичка убиства, интенцију испољавања ређе над стварним и потенцијалним противницима, а чешће над невиним жртвама. Као вид индивидуалног, нелегитимног, нелегалног неинституционалног насиља, тероризам је увек окренут против одређених институција неког друштва, односно против неке државе. Уколико је вид државног насиља, чак кад је и формално-правно легалан, не налази легитимне основе у релевантним етичко и прогресивном правном кодексу међународне заједнице.

Упркос свему томе, кључни проблем јединственог одређења правног појма тероризма, па тиме и ефикасног откривања, хватања и кривичног гоњења терориста, до сада није разрешен ни на глобалном ни на наднационалном нивоу. На неуспех у том смислу највише су утицала неуједначена па и дијаметрално супротна схватања суштине и садржине овог феномена као политичко-правне категорије.³

Под *државним тероризмом* могу се сматрати по форми и садржини класични терористички акти, специфични по томе што су јавно изведени од стране припадника војних, полицијских или плаћеничких снага неке земље, изван њених граница, а по одлуци њених власти, као специфични вид остваривања политичке силе у међународним односима.

Полазећи од тога да је основна карактеристика сваке државе постојање репресивне функције, може се рећи да у историји људског друштва нема поретка ни друштвено-политичког система који се не служи *репресијом*, односно не претпостављају репресију као начин свога одржавања и останка владајућих на власти, односно регулисања социјалних конфликта и обезбеђење поштовања важећих правних, па, понекад, и неких верских, обичајних и моралних норми путем државне принуде.

³ Милошевић Милан, *Одбрана од тероризма*, стр. 7.

Сличност терора и тероризма је у томе што су оба оружје мањине, што су им жртве најчешће недужна лица и што теже изазивању страха не код жртве, већ страха жртвом код друштвене групе којој жртва припада. Полазни критеријум њиховог разликовања је однос извршног насиља и власти. Терор је претежно вршење насиља у оквиру процеса спровођења моћи са циљем одржавања на власти, односно задржавања или увећања моћи владајућих, дакле, насиље власти, док је тероризам вршење насиља против неке и нечије власти, дакле, облик насилног супротстављања власти. Међутим, као што терор није ознака за свако насиље власти, већ само за страховладу, тако ни тероризам није присутан у савременом друштву само облик насиља против недемократске, тоталитарне владавине, већ је могући вид субверзивног деловања против сваке па чак и врло демократске власти. Као и тероризам, и терор представља директно насиље, али насиље институција и то масовно, са израженом комуникативном функцијом. И други пол – инструменталност, екстремно је развијен код терора с обзиром на, или број погођен насиљем, или на интензитет метода извођења. Многи аутори, тежећи терминолошким и појмовним разграничењу тероризма и терора, наводе њихове сличности и разлике узимајући за полазни критеријум њиховог разликовања однос извршног насиља и власти. Терор је вршење насумичног насиља у циљу одржавања власти или њеног учвршћења, док је тероризам вршење насиља против неке и нечије власти.

Симболичка функција насиља у терору се не огледа у намери вршења директног насиља над свима, већ у домену егземпларне егзекуције израсле из могућности да свако буде објект насиља, и исто толико услед створене могућности, да се, без обзира на потпуну недужност, остане заштићен. С тога суштинска одлика тероризма, јесте организовано, планско и циљно извршење изазивања страха широких размера, да би се кроз жељено понашање и деловање застрашених постигли одговарајући циљеви, односно реализовали конкретни интереси застрашивача. Вршење неселективног насиља над неким с ким се остали чланови заједнице или групе по степену виности или невиности могу идентификовати, изазива код њих нејасан осећај кривице и страха који паралише, прво услед створене неизвесности о способној, личној судбини, и друго, услед помешаности страха с надом да ће и поред изражене неселективности примењеног насиља због своје потпуне недужности бити баш они, бар случајно, поштеђени. Тако обликован страх има за последицу битно смањење воље за отпор, а посебно у деловима становништва још непогођеним насилним мерама.

Са становишта теме *стаљинистички модел терора* можемо одредити као хипер трофирано институционално насиље масовних размера у земљама са социјалистичким уређењем, које у циљу апсолутне заштите и остварења сопствених, као уско посебних интереса, врши бирократски естаблишмент. Најчешће је испољено у облику разноврсних видова репресије не само над стварним, него и могућим, па и претпостављеним противницима система, при чему практично сви могу бити третирани као сумњиви, а тиме и могући противници система, због чега се исказује као очевидно насиље над класом у име исте те класе и заштите њене револуције, непримерно стварним опасностима по друштвено-политичко уређење. Главна карактеристика му је квалитативна интензивност репресије с релативно широким и дифузним могућим обимом оних над којима се изводи у датом друштву због чега,

пред делимично слепе инструменталне, остварује опсежно и своју комуникативну функцију кроз ефикасно одржавање страха, као својеврсног индикатора схваћености сигнала о потреби респектовања система по основи спознаје могуће сталне и тоталне личне угрожености, и уједно, немогућности рационалне заштите од ње и система као извора те угрожености.

Герила се може дефинисати као форма борбено-организованог политичког деловања малих, наоружаних, врло мобилних илегалних група које претендирајући на заступање интереса народа и налазећи упориште у њему врше колективну употребу оружане силе као директног насиља против владајућих, завојевача или опатора.

Према простору, начину и циљевима извођења герилских дејстава разликујемо сеоску герилу, са ослонцем на масе и на широку територију, и на градску, строго кадровску герилу. Уобичајено је да герила на ширем територију, обично лоцирана ван градова и са ослонцем на широке масе, сматра правом герилом.

За *устанак* је поред високог степена организације карактеристично још и далеко шире учешће маса него у социјалним нередима и немирима, те сваки устанак као такав, за разлику од њих, представља сигурно увек много више од насилне епизоде у животу неког друштва. Такође, по свим својим размерама, а посебно опет на плану организованости и масовности, и побуна је ужи појам од устанка, који подразумева опште или шире друштвено оружане супротстављање неке веће друштвене групе, обично класе или нације, постојећим сопственим или туђим властима на простору на коме заједно егзистирају. Устанак може почети на различите начине што значи да може да почне као ненасилан отпор насиљу владајућих, као што је то био случај у Индији. Индивидуалне као и групне побуне, организованих оружаных група, па чак и дела војне организације још увек се не могу означити као устанак, већ и зато што се под њима масовни отпор неке веће друштвене групе. Устанак може почети и у условима постојања и непостојања нереди и немира, као и што може бити састављен и од низа побуна, али не као њиховог простог механичког збира, у јединствени фронт протеста услед очевидне сагласности актера у циљевима, методама и садржају испољених активности. Да би бунтовништво масе прерасло у организовани оружани облик политичке борбе, потребно је да се испуни више услова. Пре свега, неопходно је оформљавање руководства признатог као вођство од осталих учесника, затим, да би спонтани револт могао прерасти у организовано деловање, потребан је одређени ниво свести учесника, због чега је такође битан као фактор и проток одређеног времена, као и постојање низа других услова, као што је објективност вођства у одређивању циљева и метода, поседовање материјалних средстава за борбу, степен реалне снаге владајућих, изражен у способности владајућих да гуше устанак сами или уз помоћ споља, могућност подршке устаницима споља, и друго, што варира у зависности од ситуације до ситуације.

Војне интервенције представљају сложени облик институционализованог насиља које обухвата различите форме мешања оружане силе једне или више земаља, или неке међународне организације, у унутрашње послове неке друге земље ради остваривања конкретних политичких, економских и војно-стратешких интереса. У ужем смислу, под војном интервенцијом се сматра непосредна употреба оружане силе, као отворено и директно мешање у унутрашње послове неке земље, док вој-

на интервенција у ширем смислу обухвата и посредне облике мешања као што су демонстрација силе и претња силом, које нису праћене непосредном употребом оружане силе.

Као интензивни оружани сукоб који се одвија између друштвених група у оквиру једног друштва односно државе, и који може и не мора постојати испреплетан са екстерним, *грађански рат* је оружана борба једног дела против другог дела народа, односно између великог броја држављана исте земље.⁴

Појединачни акти насиља

Историју људског друштва, поред осталог, карактерише системска примена насиља. Пораст државног насиља и насилничког понашања у многим земљама савременог света постали су један од основних друштвених проблема.

Различити акти насиља се спроводи, како унутар државе, тако и у оквирима међународне заједнице. Његова распрострањеност, интензитет и начин испољавања показују високу корелативност те негативне појаве и стања у међународним односима. Акт насиља све више постаје вишедимензионални политички феномен, који у својим појавним облицима доживљава друштвено-политичку кулминацију, а представља трансформацију циљева путем коришћења различитих насилних средстава, где разни психолошки мотивисани субјекти теже ка остварењу свог политичког циља.

Акти насиља могу бити и организовани облици насиља, против једне државе, њеног политичког и економског система, инспирисан политичким мотивом, ради изазивања страха, панике и ужаса и стварања несигурности код грађана, употребом разних средстава и нецивилизованих метода, а све то праћено је огромном медијском кампањом.

Многи теоретичари, акт насиља дефинишу као планско насиље које предузимају одређене друштвене групе са циљем очувања или освајања власти и да се појединачни акт насиља с правом назива само онај облик насиља који у свом бићу садржи социјално-психолошку, односно политичку компоненту.⁵

Према домаћим теоретичарима, савремени акти насиља се могу теоретски најопштије одредити као као сложени облик организованог, индивидуалног и ређе институционалног политичког насиља, обележен застрашујућим брахијално-физичким и психолошким методама политичке борбе којим се обично, у време политичких и економских криза систематски покушавају остварити „велики циљеви“ на начин потпуно непримеран датим условима, пре свега друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају. Акта насиља се дефинишу као физичка насиља, чији је предмет изабран тако да изазива јаке психичке реакције, у првом реду страх, код ширег круга људи, у нади да ће они помоћи да се одржи или промени понашање које је важно за постизање политичког циља, акао такав акт није оправдан општим интересима који су одређени незави-

⁴ Симеуновић Драган, *Теорија политике*, стр. 162.

⁵ Гађиновић Радослав, *Насиље у Југославији*, ЕВРО, Београд 2002.

сно од њега и ако није извршен по правилима која се уобичајено примењују на друштвене видиве вршења власти.

Међународна правна акта заступају тезу да је акт насиља унапред смишљен, политички, верски или национално мотивисан према цивилним незаштићеним циљевима од стране екстремистичких група, појединаца или агентура страних држава, са намером да се изазове утицај на одређену државу, њене институције система или грађане.

Под циљем акта насиља подразумевају се резултати који се желе постићи у односу на непријатеља на одређеном простору и за одређено време. Циљ одређују могућности лица које спроводе акт насиља, могућност жртве насиља, макро и микро локације његовог реализовања и посебно начин постизања. У суштини, циљ означава резултате које лица која изводе акт насиља желе да постигну и он је увек политички мотивисан.

Циљеви могу бити:

- појединачна убиства државних и локалних руководилаца, челних старешина МУП-а и Војске Србије, привредника методом атентата;
- рушење важних саобраћајних, комуникацијских, ПТТ, производних, војних и других постројења и објеката;
- отимање личности из политичког, културног и јавног живота и чланова њихових породица;

– угрожавање опште сигурности и безбедности грађана.

Из овако схваћеног појма, јасно је да акта насиља нема без:

- употребе физичког насиља,
- политичког карактера активности,
- изазивање страха и других психичких реакција,
- очекиваних реакција и ефеката,
- циљног планираног и организованог деловања.⁶

Најчешћи елементи академских дефиниција аката насиља су насиље као метод, грађани и влада као мете, изазивање страха и изнуђивање политичких или социјалних промена као циљеви, а велики број жртава чему теже лица која спроводе акта насиља указује на спектакуларност као дефинициони елемент спровођења насиља.⁷

Као основни елемент појмовног одређења акта насиља појављује се употреба или претња физичком силом према конкретним циљевима. Чињеница је да избор циља напада не прихвата општа правила ратовања о заштићености цивилне популације.

Једна од битних стратегија аката насиља јесте упућивање претње властима да могу постати жртва неког од аката насиља, те да се доводи у питање њена способност да заштити своје грађане и виталне функције државе. Извршењем акта насиља, извршиоци се доводе у положај опонента владајућем режиму, јер им публицитет омогућава јавно објављивање мотива и циљева чиме се стварају услови да извршиоци контактирају са јавношћу и органима власти.

Такође битан елемент одређивања појма акта насиља јесте чињеница да извршиоци признају своју одговорност за учињено дело, али да разлог чињења препишују претежно систему власти и начину функционисања државе.

⁶ Илић Р., *Феномен тероризма, озбиљна претња човечанства*, Војни информатор бр. 4-5.

⁷ Гађиновић Радослав, *Антитероризам*, стр. 19.

По основу интереса и мотивационог елемента, као и простору деловања акта насиља се групишу на ултрадесни (фашисоидни) и ултралеви (црвени), односно на урбаном и рурално, односно на пловним путевима и ваздушном простору. Према присуству на тлу сопствене државе акта насиља се деле на унутрашња и међународна.⁸

Основни циљ акта насиља, као дела мотивисаног политичког интереса, јесте доминација у политици, односно изазивање промена или преузимање власти.

Данас извршиоци акта насиља, за разлику од прошлих времена, примењују савремене методе, стратегију и тактику деловања. При томе користе софистицирана средства, која до сада нису употребљавана.

Једно од најсажетијих схватања мотива и циљева потенцијалних аката насиља је да извршиоци желе да прикажу да: институције система нису у стању да заштите сопствену популацију, да држава није у стању да заштити симболе своје владавине, да није у стању да заштити своје званичнике, да не може да спречи наредна деловања и обезбеди нормалне животне услове у својој заједници.

У појединачне акте насиља карактеристичне за деловање појединаца и група лица са позиција унутрашњег екстремизма и тероризма, као и тероризма међународног значаја чији су носиоци припадници екстремне политичке емиграције и субјекти „компромисног“ међународног тероризма, сврставамо атентате и отмице, убацивање наоружаних група, диверзије, саботаже и друго. Сви облици деловања су карактеристични и за тзв. међудржавни тероризам, тј. представљају видове субверзивног деловања обавештајних служби, што се нарочито односи на убацивање наоружаних група с циљем вршења диверзија и терора. С друге стране атентати и отмице представљају типичан облик испољавања индивидуалног терора који је карактеристичан за унутрашње екстремисте.

Средства која се користе за извршавање аката насиља од стране екстремиста и терориста могу бити различити по садржини и форми. Најчешће су то: оружани напад на војску и полицију; убацивање наоружаних група на територију страних држава ради извршења атентата, диверзија и сличних акција; отмице авиона, брода, воза и аутобуса; киднаповање и узимање талаца ради откупнине или изнуђивања политичких или других уступака; паљевине; бомбашки напади, укључујући „писма-бомбе“, „аутомобиле-бомбе“ и терористе самоубице („живе бомбе“) и томе слично. Полазећи од тога, у појединачне акте насиља карактеристичне за деловање појединаца и група лица са позиција екстремизма и тероризма, сврставамо атентате и отмице, саботаже, убацивање наоружаних група и друго.⁹

Диверзија

Диверзија је свака тајно организована акција усмерена на неочекивано наношење материјалне штете или друге штете стварном и потенцијалном противнику кроз потпуно уништење или делимично оштећење неког од његових значајних материјалних објеката, али и дела људства употребом експлозива или запаљивих хемијских, радиолошких и бактериолошких средстава као и уз коришћење свих осталих могућих средстава у циљу слабљења укупног политичког, економског, војног и моралног потенцијала.

⁸ Гађиновић Радослав, *Антитероризам*, стр. 16.

⁹ Милошевић Милан, *Одбрана од тероризма*, стр. 38.

Диверзија је, по неким карактеристикама, слична терористичком деловању, због чега је многи теоретичари потпуно поистовећују са тероризмом или је сматрају неодојивим од њега, користећи израз „диверзанско-терористичка“ дејства. Оба помену-та схватања у основи су оправдана. Наиме, диверзија је несумњиво облик испољавања тероризма у ширем смислу, тј. Средство за њихово извршење. Међутим, како је примарни циљ диверзанта уништење и оштећење важних објеката привреде и слично, а изазивање осећања ширења страха код ширег слоја становништва је само последица тога, проистиче да се диверзија ипак не може поистовећивати са тероризмом. Ово важи чак и онда када се тероризам практично врши путем диверзантског дејства, будући да је у том случају примарни циљ извршиоца да застраши шири круг лица, док је оштећење и уништење неког објекта само инструмент за то. Осим тога, тероризам се врши и путем атентата и другим средствима. С друге стране, израз „диверзија“ (од латинске речи *diversio* што значи одвраћање пажње) се употребљава у три основна значења: политичком, војном и кривично-правном.

У политичком значењу под диверзија је политичко деловање које има за циљ одвраћање пажње противника од неких важних питања и проблема, заваривање трага или намере, тј. Деловање које служи као камуфлажа за припремање неког другог важног деловања. У том смислу се говори о тзв. моралној или „идеолошкој“ диверзији, где се подразумевају одређени пропагандни напади на противника усмерени на подривање његових моралних, политичких и идеолошких вредности или на његово „одвлачење“ на споредна политичка питања и проблеме.

У војном значају под диверзијом се подразумевају изненадни напади на противника с леђа, напад на споредном правцу (ради одвраћања пажње од припремања главног напада), као и све оне активности које су усмерене на уништавање или оштећење објеката или материјалних залиха ради подривања политичког система, привредног потенцијала и одбрамбене моћи земље према којој се врши диверзија. У том погледу диверзија се може састојати у рушењу, паљењу, уништењу или демонтажу индустријских постројења, саобраћајних и других комуникација (мостова, пруга, телефонских и телеграфских постројења), водовода, брана, далековода, складишта и др. За вршење оваквих активности у свим армијама света формирају се посебне специјалне диверзантске јединице.

У кривичноправном смислу, диверзија је кривично дело које се састоји у уништењу или оштећењу важних привредних објеката из политичких побуда, тј. у намери подривања или рушења уставом утврђеног поретка и безбедности државе. Кад се говори о диверзији као појавном облику деловања унутрашњих екстремиста, онда се заправо мисли на активности усмерене на извршење овог кривичног дела. Диверзија се у истом значењу користи и за означавање једног од најчешћих облика тајних субверзивних активности. Реч је о планској, конспиративној и изненадној акцији поједи-наца или група употребом ватреног оружја, отрова, експлозива и свих других подобних средстава.¹⁰ Оваква акција с једне стране има за циљ доношење што веће материјалне штете (и људских жртава) и самим тим изазивање значајних психолошких и политичких ефеката код становништва, а са друге стране остварење конкретних политичких и војних циљева субјекта који је планира и организује.

¹⁰ Диверзија се може извршити и неким баналним поступцима и средствима, као што је на пример, умисљајно бацање неугашене цигарете у борову шуму лети и сл.

Према томе, термин „диверзија“ етимолошки означава одвраћање непријатељеве пажње и снаге са главног или помоћног бојишта, да би се на њима створила што повољнија ситуација за успешно дејство сопствених снага. Временом се изворно значење изгубило, тако да се под овим термином сада подразумевају специјални модалитети офанзивних дејстава и акција с циљем доношења губитака и штета противнику – стварном или потенцијалном непријатељу. Тако схваћена диверзија може се изводити и у миру и у рату, појединачно или групно, на војне, привредне, јавне и друге објекте. На пример, екстремна политичка и терористичка емиграција пореклом из Југославије је често вршила такве акције користећи стандардне и им-провизоване мине („паклене машине“), слање тзв. писма-бомби и сл.

Према намени диверзија се дели на: политичку, војну, економску и тзв. индустријску. *Политичка диверзија* има за циљ изазивање одређених психолошких и политичких ефеката код становништва нападнуте државе, нпр. изазивање неповерења према истакнутим политичким структурама, водећим личностима из државног и политичког врха, стварање несигурности код грађана у постојећи друштвено-политички систем итд. *Војна диверзија* је неочекивана, прикривена и вешто припремљена активност чији циљеви могу бити уништење непријатељских војних и других објеката у позадини, скретање непријатељских оружаних снага са одређених праваца дејства, спречавање офанзивних акција непријатеља итд. Од такве типичне или класичне, офанзивне војне диверзије као вида борбених дејстава у оружаног борби, која се врши као увод у отворени војни сукоб или у току оружаног сукоба, треба разликовати специфичне, нове тзв. диверзантско-терористичке акције које представљају криминалне акте против појединаца или народа, а изводе се у време мира.

Под економском диверзијом подразумева се системско доношење знатне материјалне штете привредним и другим објектима од виталног интереса за дату земљу (електричне централе, далеководи, бране, железнички чворови, саобраћајнице и сл.) или њихово потпуно уништење, у намери да се на дужи временски период поремете економски токови и, самим тим, наруши њен укупни економски потенцијал. Осим тога економском диверзијом се настоје изазвати теже политичке последице, нпр. незадовољство код становништва, социјалне кризе и немири, неповерење у функционисање економског живота у укупног државног и политичког уређења, и томе слично.

Закључак

Током обраде наведене теме покушало се наћи место и појавни облик диверзије у систему политичког насиља, као и дефинисања саме диверзије као појединачног акта насиља.

Да би се дошло до дефинисања диверзије, у раду је било неопходно доћи до закључка да је насиље облик људске делатности у којој се директно или индиректно користи сила. Сила је делатност којом се одржавају или разарају интереси па макар и насупрот вољи противника па ако је потребно и сопствене државе из угла извршиоца.

Поред самог дефинисања у раду се дошло до битне стратегије диверзије као акта насиља, а то је упућивање претње противнику да свако може постати жртва

насиља, и да се самим тим доводи у питање његова способност да заштити своје грађане и виталне функције државе. Извршењем акта насиља, односно диверзије, извршиоци се доводе у положај опонента, јер психолошко-пропагандним деловањем омогућава јавно објављивање мотива и циљева чиме се стварају услови да извршиоци диверзије на посебно прикривене начине индиректно контактирају са јавношћу и органима противничке власти.

У раду је приказана диверзија као облик људског деловања у којој се истовремено и директно и индиректно користи сила. Диверзију као појединачни акт насиља карактерише деловање појединаца или група лица и неочекивано наношење штете свим расположивим средствима са позиција како унутрашњег тако и спољњег противника.

Кроз рад је потврђено, да је диверзија свака тајно организована акција усмерена на неочекивано наношење материјалне штете или друге штете стварном и потенцијалном противнику кроз потпуно уништење или делимично оштећење неког од његових значајних материјалних објеката, али и дела људства употребом експлозива или запаљивих хемијских, радиолошких и бактериолошких средстава као и уз коришћење свих осталих могућих средстава у циљу слабљења укупног политичког, економског, војног и моралног потенцијала.

Литература

- [1] Аврамов, С.: *Пост херојски рат Запада против Југославије*, ИДИ, Ветерник 1997.
- [2] Виклинсон, П.: *Тероризам против демократије, одговор либералне државе*, Голден Маркет, Загреб, 2002.
- [3] Гаџиновић, Р., *Насиље у Југославији*, ЕВРО, Београд, 2002.
- [4] Гаџиновић, Р., *Антитероризам*, Драслар Партнер, Београд 2006.
- [5] Димитријевић, В., Стојановић П.: *Међународни односи*, Нолит, Београд, 1973.
- [6] Димитријевић, В., *Тероризам*, Радничка штампа, Београд, 1982.
- [7] Димитријевић, В., „*Међународни тероризам*”, Научно саветовање за тему „Савремени облици тероризма”, Архива за правне и друштвене науке, Београд, 1980.
- [8] Илић, Р., *Феномен тероризма, озбиљна претња човечанства*, Војни информатор бр. 4-5, Београд, 2004.
- [9] Јовановић, Б.: *Увод у теорију војног руковођења*, ВИЗ, Београд, 1984.
- [10] Ковач, М. и други: *Историја ратне вештине*, период 1920-2000, ВИЗ, Београд, 2000.
- [11] Милошевић, М.: *Одбрана од тероризма*, Свет књиге, Београд, 2005.
- [12] Савић, А., *Национална безбедност*, КПА, Београд, 2007.
- [13] Симеуновић, Д.: *Тероризам*, Правни факултет у Београду, Београд, 2009.
- [14] Симеуновић, Д.: *Теорија политике*, Наука и друштво, Београд, 2002.
- [15] *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Кабинет председника, Београд, 2009.
- [16] Фолк, Р., *Велики терористички рат*, Филип Вишњић, Београд, 2003.
- [17] Хофман, Б., *Унутрашњи тероризам*, Народна књига и Алфа, Београд, 2000.